

RECENZE

Bartula, Cz.: Podstawowe wiadomości z gramatyki staro-cerkiewno-słowiańskiej na tle porównawczym. PWN, Warszawa 1981, S. 211.

Jde o publikaci u nás dosud nerecenzovanou. Jejím autorem je polský paleoslovenista Czesław Bartula. Jeho odborné zájmy směřují především do oblasti staroslověnského skladby. Pro potřeby praktické výuky vydal již dříve studijní příručku *Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego z ćwiczeniami* (wyd. 2 popr. Kielce 1978). Obdobný charakter má posuzovaná učebnice. Při jejím sestavování si B. zřetelněji uvědomil význam staroslověnštiny v programu studia slovanské jazykovědy na vysoké škole připravující budoucí filology-slavisty: je totiž nezbytné nutné, aby tato disciplína zařadila studium zvoleného slovanského jazyka jako oboru do širších slavistických souvislostí, poskytl základní poznatky z oblasti srovnávací slovanské gramatiky a byla vlastně úvodem ke studiu historické mluvnice daného jazyka. Svědčí o tom mj. i ta skutečnost, že při probírání jednotlivých jevů ze staroslověnského mluvnice je v učebnici zdůrazňována konfrontace s odpovídajícími jevy ve studovaném jazyce, ev. též s jevy v mateřské polštině, popř. v ruš-

tině, která dopředsud byla povinným jazykem na polských školách.

Předkládaná práce představuje dílo vytvořené na odpovídající úrovni současného bádání v oblasti paleoslovenistiky a na základě zkušeností získaných mnohaletou pedagogickou činností. V předmluvě ("Przedmowa", 5-6) se seznamujeme s posláním a zaměřením publikace. Kniha je dále rozdělena do pěti částí.

První část (s. 7-20) nazvaná "*Wiadomości ogólne w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*" je vlastně úvodem. Pro lepší pochopení staroslověnštiny jako nejstaršího spisovného slovanského jazyka je zde na historickém pozadí stručně vysvětlen společensko-politický význam velkomoravské mise v 9. stol., vysoce je hodnocena činnost solunských bratří Konstantina-Cyrila a Metoděje, kteří před odchodem na Velkou Moravu přeložili z řečtiny nejpotřebnější knihy Písma svatého a liturgické texty pro vykonávání církevních obřadů ve slovanském jazyce. Později byly, a to především zásluhou Metodějovou, přeloženy další části bible. Při výkladech se

B. opírá o citáty ze starých legend - *Život Konstantinův* a *Život Metodějův*, které považuje za cenné historické prameny. Další výklady v této části jsou věnovány vývoji slovanského písma. Probírá se tu problematika vzniku hlaholice a cyrilice. Priorita je přiznávána hlaholici (vytvořené na základě řecké minuskule Konstantinem-Cyrilem v období příprav na velkomoravskou misi), zatímco vznik cyrilice (sestavené na základě řecké majuskule Metodějovými žáky utečenými do Bulharska) je kladen do doby pozdější. Následuje přehled nejstarších památek slovanského písemnictví. Nejprve je podán výčet památek psaných hlaholici, potom jsou uvedeny památky cyrilské. Jako ilustrace jsou do knihy vloženy fotokopie několika textů. Podána je genealogická charakteristika staroslověnštiny. Jak známo, staroslověnština bývá označována za kulturní dialekt praslovanštiny. B. upřesňuje, že to nebyl jazyk živý, který by sloužil jako prostředek komunikace, nýbrž to byl jazyk překladů liturgických knih z řečtiny, který obsahoval celou řadu grecismů. Geneticky jej řadí do skupiny jihoslovanských jazyků, který je příbuzný bulharštině a makedonštině. V této souvislosti je vysvětlen termín "církevní slovanština" a s tím související vztah církevní slovanštiny ke staroslověnštině.

Vlastní jádro studjiní při ručky představuje druhá část ("*Wiadomości z gramatyki i ćwiczenia-konwersatoria*", s. 21-127), která je nejrozsáhlejší a dále se dělí do 15

oddílů - lekcí ("konwersatoria"). Probírají se zde fonetické, morfologické a zčásti syntaktické jevy staroslověnštiny. Výklady však nejsou systematické. Byl zvolen takový postup, že se přechází od méně obtížných faktů k faktům obtížnějším. Jinými slovy je zde uplatněn postup, s jakým se běžně setkáváme v učebnicích cizích jazyků (např. ve druhém oddílu se probírá slovotvorná a morfe-matická analýza výrazů, skloňování substantiv, přítentní tvary sloves; v pátém oddílu je to skloňování a stupňování adjektiv, změny hlásek před jotací, reflexy za psl. "kř, gř"). Struktura každého oddílu je stejná: na teoretické výklady navazují cvičení, která slouží pro zopakování a upevnění probrané látky. Východiskem každého cvičení je stsl. text, který je určen k rozboru, od toho se pak odvíjejí další úkoly. V prvních třech oddílech jsou texty umělé, které představují výrazy nebo jednoduché věty napsané cyrilicí. Počínaje čtvrtým oddílem se už uvádí důsledné pramen, odkud daný úryvek pochází. Od pátého oddílu se postupně přechází k nenormalizovaným textům. Poslední, 15. oddíl je opakovací, obsahuje pouze cvičení s úvodním textem (nejprve nenormalizovaným, pro porovnání následuje tentýž text v normalizované podobě) a celou řadu úkolů, pomocí kterých lze zopakovat probrané učivo.

Ve třetí části ("*Uzupeźnienie wiadomości z gramatyki*", s. 128-167) je podán systematický přehled staroslověnské gramatiky. V části hláskoslovné je podáno stručné shr-

nutí, v němž se osvětluje původ stsl. hlásek s historickým pohledem do praslovanštiny a praindoevropštiny. Vysvětlují se tendence vývoje psl. fonologického systému, který v obecných rysech přejala staroslověnština. Následuje přehled morfologického systému staroslověnštiny, který je představen přehlednými tabulkami paradigmat ohebných slovních druhů s potřebnými komentáři. Tuto část uzavírají stručné výklady o základních morfematických a slovtvorných termínech.

Čtvrtá část ("Výběr textů", s. 163-184) obsahuje dodatečný výběr ukázek stsl. textů, pocházejících z různých památek. Posláním této části je hlouběji poznat stsl. písemnictví různých stylů, stejně jako samotnou strukturu nejstaršího spisovného slovanského jazyka. Stsl. písemnictví z doby cyrilometodějské se nám zachovalo jen v pozdějších opisech z 10.-11. stol. Tyto opisy zachovávají dobře znaky klasické staroslověnštiny, ačkoliv se do nich dostaly jisté nářeční rysy z pozdějšího období. Tyto staré rysy na straně jedné a odlišnosti mezi jednotlivými rukopisy na straně druhé jsou z lingvistického hlediska velmi cenné, neboť jsou svědky vývoje stsl. jazyka, navíc demonstrují vývoj ostatních slovanských jazyků v předhistorickém období. B. proto uvádí též paralelní texty z různých pramenů (srov. ss. 170, 175,

179-180). Vzhledem k tomu, že celá řada stsl. památek vznikla překladem z řečtiny, je zařazen sem též úryvek textu ze Supraslského kodexu a pro porovnání též jeho původní řecká podoba (srov. s. 178-179). Zajímavé je také porovnání staroslověnských a latinských liturgických textů. Jsou zde proto otištěny modlitby z Kyjevského misálu, které se čtou na svátek sv. Klimenta, a porovnávají se s textem latinského misálu (srov. s. 182).

Slovník, ("Slovník", s. 185-203), který tvoří pátou část obsahuje výrazy vyskytující se ve všech stsl. ukázkách na předchozích stránkách učebnice.

Následuje seznam literatury ("Bibliografie", s. 204-205). V něm jsou především uvedeny monografie zkoumající dílčí jazykové jevy, dále mluvnice stsl. jazyka, chrestomatie a slovníky.

Na dalších stránkách je přehled zkratk a značek užívaných v knize ("Skrátky i znaki", s. 206-208).

Práci uzavírá podrobný, ale přehledný obsah ("Spis tresci", s. 209-211), který usnadňuje orientaci v knize.

Závěrem lze říci, že recenzovaná práce je užitečnou a dobře koncipovanou studijní příručkou, která může dát posluchačům slovanské filologie potřebné znalosti.

Aleš Brandner